

91.82
1241

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XI, св. 7—10.

БЕОГРАД, 1961.

САДРЖАЈ

	Страна
1. М. Стевановић: Падежне синтагме с предлогом <i>за</i> . . .	207—225.
2. М. Павловић: Објашњење једне појаве формалне неконгруенције у броју	226—228.
3. Св. Марковић: Из правописне праксе	229—233.
4. А. Пецо: Облици топонима у књижевном језику	234—248.
5. Мидхат Шамић: Нека запажања о правилима новог <i>Правописа</i> у вези с писањем туђих имена	249—254.
6. Душанка Игњатовић: Откуда именици <i>глад</i> два рода и две промене	255—259.
7. Из лексикологије	
I. Д. Барјактаревић: <i>Пракљача, йорајка, йераљка, йерач</i>	260—262.
II. Драгољуб Д. Јеремић: О глаголу <i>обресити (се), обрейти се</i>	262—269.
III. Берислав М. Николић: Етимолошки приноси	269—272.
8. Милоје Р. Николић: Прилози упознавању живота и рада Александра Белића	273—304.
9. Језичке поуке	305—310.
10. Регистар	311—328.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник дописник др МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Берислав М. Николић

Научно дело

ИЗДАВАЧКА УСТАНОВА

БЕОГРАД

1961.

Слог: Издавачке установе „Научно дело“, Београд, Вука Караџића бр. 5.
Штампа: Графичко предузеће „Радиша Тимотић“, Београд, Обилићев Венац 5

ОТКУДА ИМЕНИЦИ *ГЛАД* ДВА РОДА И ДВЕ ПРОМЕНЕ

Именици *глад* наши савремени речници бележе углавном два рода, мушки и женски, и у вези с тим и две промене, прву и четврту. Тако је у Вукову речнику, у речнику Броза и Ивековића, Hrvatsko-poljskom гјечнику Ј. Бенешића (Загреб 1949), Hrvatskosrpsko-talijanskom гјечнику М. Деановића и Ј. Јернеја (Загреб 1956) и Hrvatskosrpsko-francuskom гјечнику М. Deanovića, R. Maixnera i J. Dayrea (Загреб 1956). Мањи број лексикографа сматра је именицом само женског рода, као Л. Бакотић и М. Дрводелић (Hrvatsko-engleski гјечник, Загреб 1953), а Флора Раду (Српско-румунски речник, Вршац 1952) само именицом мушког рода. Неки од оних који јој признају два рода, мушки род везују само за Дубровник (Вук, Броз и Ивековић).

Код писаца и западних и источних, и старијих и млађих, међутим, налазимо је са оба рода готово у подједнакој мери. Ево за то нешто примера узетих из грађе за Речник савременог народног и књижевног језика који издаје Институт за српско-хрватски језик Српске академије наука и уметности.

Мушки род:

Да се могло из колибе, не бих ја у њој од *гледа* замирала (В. Врчевић, Низ српскијех приповиједака, Панчево 1881, стр. 140). — Те прене да погине од душманске пушке радије но од *гледа* (В. Врчевић, Разни чланци, Дубровник, 1891, стр. 49). — Не бојим се смрти од јунака, | но од *гледа*, ајдучког крвника (Вук, Српске народне пјесме, књ. VII, Београд 1935, стр. 364). — Тамо би пао на путу од *гледа* и умора (Гр. Божовић, Приповетке, СКЗ, Београд

1926, стр. 81). — По вас дуги дан није осећао ни *гледа* ни умора (Ј. Веселиновић, Слике из сеоског живота, св. III, Београд 1926, стр. 105). — Те га мори моријом и *гледам* (Л. Ботић, Дјела, Загреб 1949, стр. 189). — И боље сусједи, што немаш деце ... сад би ти умирала од *гледа* (В. Чајкановић, Српски етнографски зборник XLI, Београд 1927, стр. 60.) — Мучена је *гледам* и жеђу (Ј. Е. Томић, Вероника Десинићка, Загреб 1904, стр. 111). — Морећи га *гледам* и сваком невољом (Стј. Радић, Чешки народ ..., Загреб 1910, стр. 15). — Гацко поље лиепо ти си | Кад у теби *гледа* нејма (Иван Мажуранић, Смрт Смаил-аге, Загреб 1923, стр. 2). — Хтио је кушати кршћанску трпеливост *гледам*, болијешћу (С. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, Дубровник 1875, стр. 69). — А рад љутог *гледа* ... плачу (С. С. Краљчевић, Пред визијама, Дјела, Загреб 1934, стр. 196). — Силян је *глад* (Ј. Козарац, Проза, Загреб 1947, стр. 428). — Није *гледа* до Ђурђева дана (Вук, Нар. пословице, Дубровник 1849, стр. 214). — *Гледам* пате а чисто носе (Исто, стр. 42). — Запуштен ... праћен биједом и *гледам* ... пријетио (И. Војновић, Ксанта, Загреб 1886, стр. 185). — *Гледа* њеног оца нисте наситили новцем (В. Назор, Фантазије и гротеске, Загреб 1930, стр. 98). — Мучио се и *гледам* и жеђу (Босанске народне приповијетке, Сисак 1870, стр. 52). — *Гледам*, жеђом измеђене (Т. Маретић, Песма о краљу Налу, стр. 81). — За вријеме великих *гледа*вa прибрао (К. Ш. Ђалски, Под старим крововима, Београд, 1905, стр. 177). — Кад у теби *гледа* нејма, | љута *гледа* и невоље љуте (И. Мажуранић, Смрт Смаил-аге, Загреб 1923, стр. 28). — Смјера уморит се *гледам* (М. Бан, Дјела I, Београд 1889, стр. 193). — Ни у киши блага, | Ни у суши *гледа* (Вук, Народне пословице, стр. 278). — Плачу болни с ненасита *гледа* (П. Прерадовић, Дјела, књ. I, Загреб 1918, стр. 235). — Све је себи откридао не марећи за властити *глад* (А. Шеноа, Приповијести књ. V, Загреб 1923, стр. 105). — Говорила је гресући се од зиме и *гледа* (А. Цетинео, Мештар Иван, Сплит 1932, стр. 47). — Уморен *гледам* ... раздрпан, бос (М. Миљанов, Дјела, Београд 1947, стр. 14).

Женски род:

Тако ми све пасјом *глађу* не помрло (Вук, Народне пословице, стр. 304). — Устаће народ на народ ... и биће буне и *глади* (Вук, Нови завјет, 1847, стр. 115). — Престао је да са *глађу* чита (И. Секулић, Записи, Београд 1941, стр. 262). — Оћу — рече он ... осетивши наједаред необичну *глад* (Ј. Веселиновић, Звезда, год. IV, књ. II, св. 2, стр. 125). — Треба пустити да стока скапа од *глади* (И. Ђипико, Пауци, 1909, стр. 15). — Суђено је да умрем од *глади* (Ђ. Јакшић, Цел. дела књ. IV, Београд, стр. 119). — Кожа нам поцрне ... од љуте *глади* (Ђ. Даничић, Стари завјет, Београд 1938, стр. 614). — Соко није хватао рибе ради *глади* (Л. Костић, О Јовану Јовановићу Змају, Сомбор 1902, стр. 413). — Онда ми је вода на уста ишла од *глади* (Ст. Јаковљевић, Капија слободе, Београд 1936, стр. 108). — Но ваља их чувати, док се од *глади* не предаду (М. Ненадовић, Мемоари, Београд 1893, стр. 89). — Изазивали су у њему ... неутољиву *глад* за нежношћу (В. Живојиновић, По трагу, Београд 1935, стр. 27). — Та Маркова света *глад* ... луђује ... у својој бјесомучној циркулацији (М. Крлежа, Књига студија и путописа, Загреб 1939, стр. 58). — Уморан од *глади* (М. Шапчанин, Цел. дела књ. III, Београд, стр. 189). — И не слутимо да бисмо душу своју *глађу* уморили (И. Секулић, Срп. књ. гласник, књ. 24, 1910, стр. 103). — Прича своју страховиту повест ... *глади* и страдања (Ј. Скерлић, Писци и књиге, књ. I, Београд 1907, стр. 34). — Гдје се толико дјече рађа нема *глади* (И. Ђипико, За крухом, Нови Сад 1904, стр. 271).

У вези са оваквом двородношћу ове именице постављају се два питања: прво, откуда јој два рода кад је иначе одлика наших именица да имају само један род и једну промену; друго, треба ли оба рода, односно обе промене, сматрати књижевним или само један, и који?

Ево шта каже историја ове именице. Мушког је рода у руском (*голод*, ген. *голоду* и *голода*), чешком (*hlad*, ген. *hladu*), лужичком (*hlod*, ген. *hloda* и *hlodu*), бугарском (*гладџиѝ*, ген. *глада*).

РЈА цитира два номинатива *гладъ* и *гладь* и наводи за овај последњи номинатив и мушки и женски род. Ф. Миклошич у своме старословенском речнику (*Lexikon Paleoslovenico-graeco-latinum*, Беч, 1862—1865) даје само мушки род али две промене: *глад*, инструментал *гладом* забележен у Остромировом јеванђељу (споменику из 1056—1057. који је врло марљиво преписан са старословенског оригинала) и *гладь* (са ген. *глади* и инструменталом *гладем* у низу других споменика). Даничић у своме Рјечнику из књижевних старина српских (Београд, 1863) не обележава род, али даје два примера *гладом* и *гладем*. Први Даничићев и први Миклошичев пример упућују искључиво на мушки род и на деклинацију *о*-основа; генитив *глади* и инструментал *гладем* упућују на деклинацију *ѝ*-основа, а то значи на могућност и мушког и женског рода. Познато је, наиме, да су у некадашњој *ѝ*-промени биле именице два рода. Искључена је припадност ове именице деклинацији типа *коњ* (*конь*) чији инструментал гласи *коњем* (*конемь*), дакле са истим наставком *-ем* који налазимо у другом Даничићевом примеру. Да је именица *глад* ишла по тој промени, морали бисмо данас имати јотован крајњи сугласник.

По којој је онда старој промени ишла именица *глад*: по првој, тј. по типу *глад* — у каквој је промени имају данас сви словенски језици, или по типу *ѝуѝ* односно *костѝ* — на коју упућује један део наше језичке територије?

Ако претпоставимо да се мењала по *о*-основама, онда уопште не бисмо могли објаснити њен женски род, ни, у вези с тим, њену промену по четвртој врсти. Ни једна именица старе *о*-деклинације није пришла промени на *ѝ*-, нити је променила род.

Ако пак претпоставимо њену припадност именицама типа *пљѣ* онда се њена парадигматска судбина поклапа са судбином многих именица некадашње *ѝ*-деклинације. По тој промени, рекли смо, мењале су се именице мушког и именице женског рода. После губљења фонолошке разлике међу полугласницима и губљења самих полугласника, добили смо у тој промени именице са завршетком на консонант оба рода. Но после губљења полугласника добили смо номинативе на консонант и у другим деклинацијама и све су те деклинације у процесу свођења данас сведене на само две парадигме: на именице са завршетком на консонант мушког рода и на именице са завршетком на кон-

сонант женског рода. Како је у промени именица типа пљтѣ (*костѣ* и *госѣ*) било именица оба рода — то је оријентација за парадигматску судбину именица ове врсте био њихов род. Именице мушког рода пришле су деклинацији типа *град/града*, именице женског рода деклинацији типа *костѣ/костѣи*.

Тако је било и са именицом *глад*. И она је морала припадати именицама типѣ пљтѣ и бити мушког рода. Али њена судбина није била јединствена у свим словенским језицима. Већина словенских језика прихватила ју је са старим, тј. мушким родом, али је укључила у нову промену коју су формирале *o*-основе, као што је то случај са већим бројем именица старе *i*-деклинације. Један део наше језичке територије, углавном источни и централни говори (немам података за дијалекте осталих словенских језика), задржао ју је са старом консонантском променом, тј. са променом коју су образовале именице на консонант, али јој је променио род.

Што се тиче другог питања, тј. питања који од ова два рода треба сматрати књижевним, на њега се може дати овакав одговор. Књижевни језик стварају књижевници. А како се ова именица употребљава код њих са оба рода и две промене, то онда оба рода и обе промене треба сматрати књижевним облицима ове речи. Такав став има према роду ове именице има и најновији Правопис. Он признаје подједнако и *глад—глада* као и *глад—глади*.

* * *

Да сведемо. Именица *глад* била је мушког рода и мењала се по промени деклинације на *i*. Њен данашњи женски род новијег је датума, а настао је у процесу свођења деклинација. Од двеју данашњих њених промена прва врста новијег је порекла. Данашња прва именичка врста привукла је и многе друге именице које су се пре великих измена у морфолошком систему мењале по *i*-деклинацији. Мењање именице *глад* по данашњој консонантској, тј. по IV врсти, представља старије стање ближе изворном.

Оба рода и обе промене су књижевне јер их налазимо у употреби код књижевника.

Душанка Игњатовић